

ARBEJDSSTANDSNINGERS SAMFUNDSØKONOMISKE KONSEKVENSER

Af STEEN LETH JEPPESEN*

Indledning.

Som bekendt er en vis konfliktrisiko forbundet med de regelmæssigt tilbagevendende overenskomstforhandlinger på arbejdsmarkedet. Risikoen for en konflikt samt i den forbindelse varigheden af og udgangen på en sådan kan ud fra teoretiske betragtninger naturligt indgå i den mekanisme, der bestemmer forhandlingsudfaldet på arbejdsmarkedet.

Det er imidlertid en kendsgerning, at en omfattende arbejdskonflikt politisk og i offentligheden betragtes som noget uønskeligt og vel nærmest samfundsøkonomisk katastrofalt. Der er i denne forbindelse talrige eksempler på, at lovgivningsmagten har grebet ind over for truende eller allerede igangsatte arbejdsstandsninger. Blot fra de senere år har vi den slags erfaringer fra 1956, 1961 og 1963. I den offentlige debat giver en truende eller realiseret arbejdsstandsning normalt også anledning til fordømmelse; man betegner aktionerne som udtryk for, at arbejdsmarkedets organisationer anvender forældede kampmidler i et moderne samfund o.s.v.

Det er indlysende, at arbejdsstandsninger medfører tab for nogle. Måske medfører de imidlertid samtidig gevinster for andre, og en aggregering af de enkeltes – virksomheders og ansattes – tab ved en arbejdsstandsning kan således næppe siges at give udtryk for det økonomiske nettotab, arbejdsstandsningen måtte medføre.

Derimod kan man spørge, hvorvidt arbejdsstandsninger medfører *samfundsøkonomiske tab* i den forstand, at den samlede produktion og nationalindkomst i en vis, længere periode bliver mindre, i tilfælde af at arbejdsstandsninger har fundet sted, end såfremt den slags kampmidler ikke har været anvendt på arbejdsmarkedet. Man kan også overveje, hvorledes arbejdsstandsninger i givet fald vil påvirke landets handelsbalance.

Når arbejdsstandsninger indgår som et led i aftalemekanismen på arbejdsmarkedet, og når der oven i købet som nævnt er tale om et stærkt omtvistet led i denne mekanisme, kan det være af interesse ud fra de hidtil gjorte

* Lektor ved Københavns Universitet.

ARBEJDSSTANDSNINGERS SAMFUNDSØKONOMISKE KONSEKVENSER

Af STEEN LETH JEPPESEN*

Indledning.

Som bekendt er en vis konfliktrisiko forbundet med de regelmæssigt tilbagevendende overenskomstforhandlinger på arbejdsmarkedet. Risikoen for en konflikt samt i den forbindelse varigheden af og udgangen på en sådan kan ud fra teoretiske betragtninger naturligt indgå i den mekanisme, der bestemmer forhandlingsudfaldet på arbejdsmarkedet.

Det er imidlertid en kendsgerning, at en omfattende arbejdskonflikt politisk og i offentligheden betragtes som noget uønskeligt og vel nærmest samfundsøkonomisk katastrofalt. Der er i denne forbindelse talrige eksempler på, at lovgivningsmagten har grebet ind over for truende eller allerede igangsatte arbejdsstandsninger. Blot fra de senere år har vi den slags erfaringer fra 1956, 1961 og 1963. I den offentlige debat giver en truende eller realiseret arbejdsstandsning normalt også anledning til fordømmelse; man betegner aktionerne som udtryk for, at arbejdsmarkedets organisationer anvender forældede kampmidler i et moderne samfund o.s.v.

Det er indlysende, at arbejdsstandsninger medfører tab for nogle. Måske medfører de imidlertid samtidig gevinster for andre, og en aggregering af de enkeltes – virksomheders og ansattes – tab ved en arbejdsstandsning kan således næppe siges at give udtryk for det økonomiske nettotab, arbejdsstandsningen måtte medføre.

Derimod kan man spørge, hvorvidt arbejdsstandsninger medfører *samfundsøkonomiske tab* i den forstand, at den samlede produktion og nationalindkomst i en vis, længere periode bliver mindre, i tilfælde af at arbejdsstandsninger har fundet sted, end såfremt den slags kampmidler ikke har været anvendt på arbejdsmarkedet. Man kan også overveje, hvorledes arbejdsstandsninger i givet fald vil påvirke landets handelsbalance.

Når arbejdsstandsninger indgår som et led i aftalemekanismen på arbejdsmarkedet, og når der oven i købet som nævnt er tale om et stærkt omtvistet led i denne mekanisme, kan det være af interesse ud fra de hidtil gjorte

* Lektor ved Københavns Universitet.

erfaringer at søge belyst, hvorvidt de her i landet gennemførte, tilladte arbejdsstandsninger har medført samfundsøkonomiske tab i den ovenfor definerede forstand.

En tilsvarende undersøgelse er tidligere blevet foretaget af professor H. Winding Pedersen.¹ Den omfattede storkonflikterne i 1899, 1921, 1922, 1925 og 1936. Nærværende undersøgelse tager sigte på de siden forekommende storkonflikter i 1946, 1956 og 1961, idet vi dog af praktiske grunde vil koncentrere os om de to sidstnævnte konflikter (jfr. nedenfor).

Interessen i at videreføre Winding Pedersen's undersøgelse ligger for det første i, at der i efterkrigstiden er udviklet en række statistiske indikatorer, som det ikke har været muligt at anvende på tidligere storkonflikter; det drejer sig i det væsentlige om beskæftigelses- og nationalregnskabsstatistik, og det er i denne forbindelse af betydning at undersøge, hvorvidt disse tilkomne statistiske muligheder – hvor primitive de end må siges at være set i relation til den her skitserede problemstilling – giver anledning til at fastholde eller ændre Winding Pedersen's konklusioner. For det andet er det af speciel interesse at søge analyseret, hvorvidt arbejdsstandsningerne har haft samme samfundsøkonomiske konsekvenser i efterkrigstidens konjunktursituation, som tilfældet – ifølge Winding Pedersen – var i perioden op til den anden verdenskrig.

Arbejdsløshedsprocent (gennemsnit af de månedlige opgørelser).

År	
1899.....	—
1921.....	19,7
1922.....	19,3
1925.....	14,7
1936.....	19,3
1946.....	8,9
1956.....	11,1
1961.....	3,9

Kilde: *Statistiske Efterretninger*.

Ovenstående oversigt viser sin grovhed til trods ganske klart, at arbejdsløsheden som helhed har været væsentligt ringere i efterkrigsperioden end i de tidligere år. Navnlig i 1961 kan man vel sige, at der har været tale om fuld beskæftigelse, og et centralt spørgsmål vil være, om Winding Pedersen's konklusioner, der er opstillet for perioder med stor arbejdsløshed, også har gyldighed i en situation med noget nær fuld kapacitetsudnyttelse.

Nedenfor vil kort blive gengivet hovedindholdet af Winding Pedersen's konklusioner. Herefter vil efterkrigstidens konflikter blive gennemgået, og

1. H. Winding Pedersen: »Arbejdsstandsningers økonomiske Virkninger«, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1937, p. 290-317.

på grundlag af den tilgængelige statistik vil det blive søgt vurderet, hvilke samfundsøkonomiske konsekvenser, efterkrigstidens store arbejdsstandsninger kan siges at have haft.

Winding Pedersen undersøger som nævnt storkonflikterne i 1899, 1921, 1922, 1925 og 1936. Omfanget af disse konflikter fremgår af nedenstående opstilling, som viser det antal arbejdsdage, der direkte tabtes af de i konflikten deltagende arbejdere.

Tabt arbejdstid. (Mill. arbejdsdage).

1899.....	2,7
1921.....	1,1
1922.....	2,3
1925.....	4,0
1936.....	2,9

I undersøgelsen søges konflikternes samfundsøkonomiske virkninger vurderet ud fra den tilgængelige udenrigshandelsstatistik og ud fra produktions- og beskæftigelsesstatistikken, ligesom forskellige udtalelser fra brancheforeninger og samtidige søges inddraget i analysen. Winding Pedersen når til følgende konklusion: »Den midlertidige nedgang i *landets samlede industriproduktion*, en storkonflikt forvolder, vil i det store og hele blive indhentet i den efterfølgende periode, medmindre en nedgangskonjunktur forhindrer det En arbejdskonflikt fremkalder ikke i sig selv en sådan konjunkturedgang, men en meget omfattende og navnlig en meget langvarig konflikt kan formentlig forstærke en allerede eksisterende tendens til nedgang og – omend tilsyneladende kun i forholdsvis ringe grad – midlertidigt lægge en bremse på en opgang selv en meget langvarig og omfattende arbejdsstandsning vil næppe være i stand til at fremkalde en særkonjunktur. Dertil er de danske konjunkturer for afhængige af udlandets. Arbejds-konflikternes depressive virkninger må i det hele taget ikke overdrives«. ¹

Videre fremføres den betragtning, at en arbejdsstandsning især vil påvirke importen. Konflikterne rammer navnlig industri og håndværk, der i den omhandlede tidsperiode især producerer for hjemmemarkedet; standses disse erhverv, vil det give sig udslag i et reduceret behov for import af rå- og hjælpestoffer til produktionen, medens eksporten – der i det væsentlige består af animalske landbrugsprodukter – normalt ikke i så høj grad påvirkes af arbejdsstandsninger. Arbejdsstandsningerne skulle således alt andet lige resultere i en forbedring på handelsbalancen. Ved en nærmere analyse af handelstallene – især fra tiden omkring storkonflikten i 1925 – viser Winding Pedersen imidlertid, at denne effekt efter alt at dømme kun er af meget begrænset betydning.

Om beskæftigelsen hedder det, at konflikternes virkning i så henseende naturligvis er en konsekvens af deres virkninger for produktionen. »Før arbejdsstandsningerne forøges beskæftigelsen undertiden som følge af bestræbelserne for at få så meget som muligt fra hånden inden konflikten. Under standsningen stiger arbejdsløsheden for dem, der ikke er i konflikt. ... Opgangen i arbejdsløsheden er dog temmelig beskeden. ... Efter arbejdsstandsningens ophør forøges beskæftigelsen ekstraordinært under arbejdet på at indhente nedgangen i produktionen. Lykkes dette, må også det tabte antal arbejdstimer i alt væsentligt blive indhentet,

1. Sammesteds p. 311.

selv om en del af produktionstabet måske oprettes ved forøget arbejdstempo efter konflikten... Når produktionstabet og arbejdstimerne i det hele og store indvindes, må også indtægtstabt for arbejderklassen som helhed blive genoprettet efter standsningens ophør. Oven i købet kan der blive tale om en gevinst, fordi en del af »indhentningstimerne« betales højere, end de »tabte« ville være blevet betalt, nemlig med overarbejdsbetaling.«¹

Efterkrigstidens storkonflikter har som ovenfor nævnt fundet sted i 1946, 1956 og 1961. Omfanget af disse konflikter – målt i det direkte tabte antal arbejdsdage – fremgår af nedenstående oversigt.

Tabt arbejdstid. (1.000 arbejdsdage)².

1946.....	1.460
1956.....	1.053
1961.....	2.107

Kilde: *Oplysninger fra Dansk Arbejdsgiverforening.*

Det fremgår af disse tal, at storkonflikterne i efterkrigstiden som helhed har haft et mindre omfang, end tilfældet tidligere har været. Alene i 1961 når arbejdsstandsningen op på et omfang, der nogenlunde svarer til konflikterne i 1899, 1922 og 1936 med hensyn til antal tabte arbejdsdage. Ved denne sammenligning må det dog tages i betragtning, at en større del af befolkningen i efterkrigstiden har været beskæftiget i byerhvervene – samt i virksomheder under Dansk Arbejdsgiverforening – således at det totale antal arbejdsdage og arbejdstimer (på trods af arbejdstidsforkortelser) er vokset væsentligt.³

Med hensyn til varigheden af efterkrigstidens storkonflikter gælder, at konfliktsituationen i 1946 i alt varede i ca. 5 uger, i 1956 i ca. 5½ uge og i 1961 5 uger, idet dog konflikten ved alle tre lejligheder vekslede i styrke inden for konfliktperioden.⁴

Konflikten i 1946.

Såvel politisk som arbejdsmæssigt var 1946 et uroligt år, præget af forskellige tilpasningsvanskeligheder efter ophøret af den tyske besættelse. Arbejds-

1. Sammesteds p. 313.

2. Tallene vedrører alene arbejdsstandsninger i virksomheder under Dansk Arbejdsgiverforening, og de omfatter dels de »lovlige« arbejdsstandsninger, der står i forbindelse med overenskomstfornyelserne, dels de »ulovlige« konflikter, som finder sted inden for eller i forlængelse af den »lovlige« konfliktperiode, og som kan betragtes som et ledsagefænomen til den »lovlige« arbejdsstandsning, især når denne er bragt til ophør gennem politiske indgreb. Som eksempler herpå kan nævnes typografstrejken i 1946, og de kortvarige, men omfattende, arbejdsnedlæggelser, der fulgte på mæglingforslagets ophøjelse til lov i 1956. Tabte arbejdsdage ved andre »ulovlige« arbejdsstandsninger i årets løb indgår imidlertid ikke i tallene.

3. I 1936 var således det samlede antal udførte arbejdstimer i de af den industrielle produktionsstatistik omfattede virksomheder 372 millioner mod 606 millioner i 1961.

4. Ifølge Winding Pedersen varede storkonflikten i 1899 14-16 uger, i 1921 5-7 uger, i 1922 8-10 uger, i 1925 7-12 uger og i 1936 5 uger.

konflikterne omfattede først og fremmest en arbejdsmandsstrejke – omfattende ca. 30.000 arbejdere – som trådte i kraft den 23. april og varede op mod 5 uger. En slagteriarbejderstrejke påbegyndtes herudover den 20. april og bragtes til ophør ved et politisk indgreb den 10. maj.¹ Dette politiske indgreb på arbejdsmarkedet forårsagede omfattende – ulovlige – arbejdsnedlæggelser.

På grund af de meget specielle økonomiske og politiske forhold, som gjorde sig gældende i 1945-46, er det ikke fundet hensigtsmæssigt at foretage en nærmere vurdering af de sandsynlige konsekvenser af arbejdsstandsningerne i dette år. Det er ikke muligt blot nogenlunde forsvarligt at udskille de virkninger, arbejdsstandsningerne i konfliktperioden har haft, fra virkningerne af den øvrige uro på arbejdsmarkedet, fra de ændringer i landets økonomi, som besættelsens afslutning medførte o.s.v.

Konflikten i 1956.

Arbejdsstandsningerne i 1956 dækkede et forholdsvis bredt område. De var tilrettelagt som såkaldte gidselstrejker over for skibsværfterne og andre store virksomheder inden for jern- og metalindustrien samt chaufførstrejke i de store benzin- og olieselskaber, i alt omfattende 30.000 arbejdere, og som trådte i kraft den 17. marts ved arbejdstids ophør. I løbet af få dage udvidedes konflikten til at omfatte ca. 60.000 arbejdere, og senere kom også sømands- og typografstrejker til. Konflikten afsluttedes formelt den 13. april ved lovfæstelse af forligsmandens mæglingsforslag, men dette politiske indgreb gav anledning til en omfattende bølge af strejker og demonstrationer, således at konfliktperioden reelt blev noget længere.

Konjunktursituationen var ved indgangen til 1956 stadig præget af den afdæmpning af aktiviteten, der var tilvejebragt gennem den økonomiske politik som følge af valutakrisen i 1954, og som havde gjort sig gældende gennem hele 1955. Ligeledes afdæmpende virkede det ugunstige vejrlig i vinteren 1955-56, som navnlig fik til følge, at aktiviteten i byggefagene i årets første måneder kom til at ligge på et ret lavt niveau. Tendensen til afdæmpning holdt sig de første 4-5 måneder af året, hvorefter konjunktoren slog over i en opgang, som især var betinget af tre faktorer. For det første skete der i årets andet kvartal en kraftig stigning i byggeriet; byggeaktiviteten nåede herefter hurtigt op på niveauet fra 1955 og lå i efterårsmånederne noget over aktiviteten i samme periode året før. For det andet skete der i årets anden del en stigning i det private forbrug, der bl.a. havde sin baggrund i de lønstigninger, som afledtes af overenskomstsituationen i

1. Denne strejke indgår ikke i de her anvendte tal for antallet af tabte arbejdsdage, eftersom slagterierne ikke er medlemmer af Dansk Arbejdsgiverforening.

foråret. For det tredje medvirkede en ret kraftig vækst i industrieksporten til konjunkturopgangen; denne eksportfremgang gjorde sig gældende gennem hele 1956.

Tabel 1 viser udviklingen i det udførte antal arbejdstimer inden for Arbejdsgiverforeningens område i årene 1955-57.

Tabel 1. Antal udførte arbejdstimer. (Mill.).

	1. kvartal	2. kvartal	3. kvartal	4. kvartal	Hele året
1955.....	131,9	133,8	132,8	140,1	538,6
1956.....	122,6	124,0	135,2	143,4	525,1
1957.....	134,1	131,8	133,2	140,5	539,5

Kilde: Statistikken, 1955-57.

Det samlede fald i antallet af udførte arbejdstimer har, som det fremgår af tabellen, andraget 13,5 mill. Heraf skyldes godt 8,4 mill. det direkte tab ved arbejdsconflikterne i marts-april, medens resten i det væsentlige må tilskrives en iøvrigt vigende beskæftigelse. Af tallene ser man, at faldet i antallet af udførte arbejdstimer i de to første kvartaler af 1956 – der må tilskrives konjunkturafmatning og arbejdsstandsning – i nogen grad modvirkes ved en forholdsvis kraftig stigning i andet halvår, hvor antallet af arbejdstimer ligger noget over niveauet for andet halvår 1955 og andet halvår 1957 – dog som nævnt ikke tilstrækkeligt til at hindre de lave tal for første halvår 1956 i at slå igennem for året som helhed.

I tabel 2 ses for den tilsvarende periode udviklingen i procenten af samtlige timer udført som overarbejdstimer.

Tabel 2. Overarbejdstimer. (I pct. af samtlige udførte arbejdstimer).

	1. kvartal	2. kvartal	3. kvartal	4. kvartal	Hele året
1955.....	2,9	3,4	3,3	2,8	3,1
1956.....	2,6	3,0	3,2	2,8	2,9
1957.....	2,4	3,1	3,0	2,7	2,8

Kilde: Statistikken, 1955-57.

Det fremgår af tabellen, at overarbejde før og efter konflikten inden for det betragtede beskæftigelsesområde hverken har bidraget til at forebygge eller til senere at indhente beskæftigelsestab. Efter konflikten viser over-

arbejdsprocenterne snarest et fald i forhold til samme periode året før – et fald der iøvrigt især gør sig gældende for grupperne af mandlige arbejdere.

Nu dækker Dansk Arbejdsgiverforening som bekendt inden for sine forskellige brancher kun et begrænset område. Selv om der her øjensynlig i den givne situation er konstateret tab som følge af arbejdsstandsningen, er det jo meget muligt, at disse beskæftigelses- og produktionstab er blevet modvirket gennem udviklingen uden for dette område. Som helhed har konflikten alene direkte berørt arbejdere inden for Arbejdsgiverforeningens område, men det er tænkeligt, at ikke konfliktramte virksomheder har udvidet produktion og beskæftigelse, således at det samlede resultat måske alligevel ikke viser noget produktions- og beskæftigelsestab som følge af arbejdsstandsningen. Det er ikke muligt statistisk at finde nogen fyldestgørende belysning af dette spørgsmål. Imidlertid kan man dog opnå visse resultater ved at betragte den industrielle produktionsstatistik, hvilket sker i tabel 3.

Tabel 3. Antal udførte arbejdstimer i industrien. (Mill.).

	Nærings- middel- industri m.m.	Tek- stil- indu- stri	Fødtøj- og be- klæd- nings- industri	Træ- indu- stri	Papir- og grafisk indu- stri	Ke- misk- indu- stri	Sten-, Jern- og glas- indu- stri	Jern- og metal- indu- stri	Trans- port- middel- indu- stri	Anden indu- stri	Hele indu- strien
1955	79,9	41,6	46,2	36,7	46,3	34,8	38,2	147,8	50,9	18,3	540,7
1956	79,7	39,4	44,4	35,4	45,5	34,6	36,0	144,8	50,6	18,4	528,7
1957	80,7	41,0	45,9	36,8	46,2	34,4	35,7	146,4	55,4	19,6	542,1

Kilde: *Industriel produktionsstatistik, 1955-57.*

Heraf fremgår, at antallet af udførte arbejdstimer i industrien i 1956 formindskedes med ca. 12 mill. i forhold til året før. Året efter er antallet af arbejdstimer øget igen, så det samlede tal for 1957 kommer til at ligge en anelse over 1955-niveauet. Som for tallene i tabel 1 gælder, at der her er tale om en kombination af virkningerne af et almindeligt vigende beskæftigelsesniveau – for året som helhed mindskedes industriens arbejderstab med godt 1 pct. – og virkningerne af arbejdskonflikten.¹

1. Der er følgelig næppe megen grund til at fæstne sig ved, at reduktionen i antallet af udførte arbejdstimer er næsten den samme som inden for Arbejdsgiverforeningens område. Arbejdsgiverforeningen dækker også områder uden for industrien (f.eks. handel og håndværk), og strejkegrupper som f.eks. sømænd og chauffører indgår ikke under den industrielle produktionsstatistik. – Iøvrigt faldt i 1956 antallet af arbejdstimer inden for håndværket i bygge- og anlægsgene med 3 pct. i forhold til året før, i de håndværksmæssige fremstillingsfag (skræddere, bagere, slagtere, autoreparatører m.v.) med ca. 4 pct., medens servicefag har været nogenlunde uændret i 1956 i forhold til året før. (Kilde: *Statistiske Efterretninger*).

Tabel 4. Industriens produktionsindeks. (Procentvis ændring i forhold til samme periode året før).

		Konsum- vare- industri	Produktions- middel- industri	Industri i alt			Konsum- vare- industri	Produktions- middel- industri	Industri i alt
Jan.	55	+ 5	+10	+ 7	Juli	55	+ 6	0	+ 3
»	56	0	+ 3	+ 1	»	56	+ 1	- 3	0
Febr.	55	+ 5	+ 9	+ 6	Aug.	55	0	+ 1	+ 1
»	56	- 2	- 1	- 2	»	56	+ 2	+ 5	+ 3
Marts	55	+ 3	+ 5	+ 4	Sept.	55	- 1	+ 1	- 1
»	56	- 3	- 8	- 6	»	56	+ 2	+ 5	+ 4
April	55	- 1	+ 2	0	Okt.	55	- 1	0	- 1
»	56	- 9	-14	-11	»	56	+ 8	+ 4	+ 7
Maj	55	+ 1	+ 1	+ 1	Nov.	55	- 1	- 2	- 2
»	56	+ 4	+ 1	+ 3	»	56	+ 9	+ 5	+ 7
Juni	55	- 2	+ 1	- 1	Dec.	55	- 5	- 3	- 4
»	56	+ 4	+ 4	+ 4	»	56	+12	+ 5	+ 9

Kilde: *Industriell produktionsstatistik*, 1956.

Tabel 4 viser, at der i konfliktmånederne er indtrådt et kraftigt produktionsfald, som har været stærkest, for så vidt angår fremstillingen af produktionsmidler, hvilket er i meget god overensstemmelse med den kendsgerning, at strejkerne især ramte virksomheder, der fremstiller produktionsmidler, selvom naturligvis først og fremmest olie- og benzinleverancerens standsning fik virkninger for en meget stor del af samfundet.¹

Iøvrigt ses det af tabel 4, at produktionstabet indhentes efter konfliktens afslutning, således at indekset for den samlede industriproduktion for 1956 som helhed kommer til at ligge 1 pct. højere end året før (for fremstillingen af konsumvarer sker der en stigning i årsindekset på ca. 2 pct. og for fremstillingen af produktionsmidler en stigning på ca. 1 pct.)² Langt den stærkeste stigning i produktionen er i andet halvår sket for tekstil- og beklædningsindustriens vedkommende. Denne produktionsstigning har dog ikke været ledsaget af en øget beskæftigelse, idet det udførte antal arbejdstimer som nævnt er faldet med 2 pct. mellem 1955 og 1956 – og for andet halvår 1956, hvor produktionsstigningen navnlig sætter ind, viser Departementets beskæftigelsesindeks ikke nogen stigning i forhold til samme periode året før. Der må således især være tale om en produktivitetsgevinst i 1956.³

1. Allerede den 6. april vedtager Folketinget da også særskilt lovforslag om omgående standsning af benzinkonflikten.

2. Iøvrigt findes følgende vækst i indekset for industriproduktionen i årene 1953-58:

1953:	+ 3 pct.	1956:	+ 1 pct.
1954:	+ 9 »	1957:	+ 7 »
1955:	+ 1 »	1958:	+ 4 »

3. Dette er imidlertid også et spørgsmål om selve beregningen af produktionsindekset – Jfr. *Industriell produktionsstatistik*, 1956, p. 11-19 – et spørgsmål der dog ligger uden for denne fremstillings rammer.

På grundlag af nationalregnskabsstatistikken er det desværre ikke muligt nøjere at vurdere udviklingen i løbet af 1956, eftersom nationalregnskabet ikke opgøres på måneds- eller kvartalsbasis. Vi må derfor nøjes med tal for hvert kalenderår. Tabel 5 viser den procentvise forskydning i bruttofaktoringkomsten og i det private forbrug i årene 1954-58 (alle beregningerne er foretaget i faste priser).

Tabel 5. *Bruttofaktorindkomsten og det private forbrug. (Pct.-vis ændring i forhold til året før; 1955-priser).*

	1954	1955	1956	1957	1958
Landbrug.....	— 8	+ 1	+ 4	+10	0
Industri.....	+ 9	+ 1	+ 1	+ 6	+ 4
Håndværk.....	+ 3	— 2	— 3	+ 2	+ 4
Bygge- og anlægsvirksomhed.....	+ 1	— 4	0	+ 3	+ 3
Handel og pengeomsætning.....	+ 3	— 3	+ 1	+ 6	+ 3
Personlige tjenester.....	0	0	0	0	0
Bruttofaktorindkomst.....	+ 2	0	+ 2	+ 5	+ 2
Privat forbrug i alt.....	+ 6	— 1	+ 3	+ 3	+ 4
heraf: Nærings- og nydelsesmidler ..	+ 3	— 1	+ 1	+ 4	+ 4
Fodtøj, tekstil, beklædning... ..	+ 3	— 5	0	+ 2	0
Varige konsumgoder.....	+13	+ 3	+ 7	+ 7	+ 4
Andre konsumgoder.....	+ 8	+ 5	+ 5	0	+ 8
Biler og motorcykler.....	+27	—25	+ 5	+ 9	+ 4

Kilde: Økonomisk årsoversigt, 1960.

Denne tabel belyser yderligere, hvad der er sagt om konjunkturudviklingen ovenfor. Det ses endvidere, at der i 1956 skete en vækst i den samlede produktion af samme størrelse som i 1954 og 1958, men væsentlig mindre end i 1957. Det private forbrug er for året som helhed steget i næsten samme omfang som i 1957-58.¹ Tabel 5 viser – sammen med de øvrige oplysninger om konjunkturudviklingen ovenfor – at arbejdsstandsningen i 1956 ikke har givet stødet til nogen kontraktionsproces, men på den anden side er det ikke muligt ud fra disse tal alene at forklare, hvorvidt væksten var blevet så meget desto kraftigere, dersom beskæftigelsen ikke var blevet påvirket af arbejdsstandsningerne i marts-april.

For så vidt angår *udenrigshandelen*, viser tabel 6 en særlig kraftig stigning

1. I 1955 skete der en nedgang i forbrugernes udgifter, bl.a. som følge af stramningen af finanspolitikken i marts 1955. Denne tendens til nedgang i det private forbrug opførte i løbet af vinteren, og fra 1956 var der atter opgang. Detailomsætningen lå – korrigeret for prisstigninger – i andet halvår 1956 ca. 4 pct. højere end i samme periode året før. Stigningen var kraftigst for gruppen beklædning og for gruppen andre forbrugsvarer.

Tabel 6. *Kvantumsindeks for udenrigshandelen. (1949 = 100).*

	1. kvartal	2. kvartal	3. kvartal	4. kvartal	Hele året
Import					
1954....	140	165	161	173	160
1955....	159	155	152	168	158
1956....	154	174	163	189	170
1957....	187	163	163	184	174
Eksport					
1954....	164	175	170	183	173
1955....	184	186	184	197	188
1956....	185	195	182	202	191
1957....	197	203	196	225	205

Kilde: *Statistiske Efterretninger*, 1954-58.

i importen, medens eksportstigningen for året som helhed er forholdsvis moderat. Importstigningen skyldes især øget import af varer til landbrugsproduktionen samt af animalske og vegetabiliske olier og fedtstoffer, ligesom der er sket en væsentlig stigning i importen af maskiner og inventar til såvel landbruget som byerhvervene. Stigningen på eksportsiden falder så godt som udelukkende på industrivarerne, idet den samlede industrieksport (excl. skibe) – målt i løbende priser – er øget med 18 pct. mellem 1955 og 1956, hvilket er samme stigningstakt som mellem 1954 og 1955. Det er ikke muligt ud fra handelstallene at påvise nogen speciel, varig indflydelse fra arbejdsstandsninger. (Midlertidigt viser tallene fra årets første 5 måneder i handelsstatistikken en kraftig forøgelse af merimporten i januar og maj samt et væsentligt fald i februar-april).

Konflikten i 1961.

Konflikten omfattede størsteparten af arbejderne inden for jern- og metalindustrien, nemlig godt 85.000, samt store grupper i transportfagene, herunder sømænd og havnearbejdere samt en del chauffører, i alt omkring 14.000 arbejdere. Fra strejken indenfor jern- og metalindustrien var undtaget en række reparationsvirksomheder. Fra havnearbejdernes strejke var undtaget lastning af letfordærlige fødevarer, ligesom benzin- og olie-selskaberne var undtaget fra transportarbejderstrejken. Inden for jern- og metalindustrien tabtes ialt 1,7 mill. arbejdsdage og i transportfagene ca. 0,4 mill. arbejdsdage. Inden for jern- og metalindustrien varede strejken fra 11. april til 5. maj, medens transportarbejderstrejken varede fra 12. april til midt i maj måned.

Konjunktursituationen kan i 1961 opfattes som en fortsættelse af den ekspansionsproces, som havde gjort sig gældende i de nærmest forudgående år. Imidlertid var ekspansionsprocessen i stadig højere grad ved at antage

en inflationær karakter, og i 1961 var der navnlig tre faktorer, der virkede i denne retning. For det første fandt der en kraftig vækst i byggeaktiviteten sted, i særdeleshed i årets første halvdel, hvor der skete store frigivelser af boligbyggeri i de byområder, der omfattedes af den eksisterende igangsættelsesregulering; dette førte bl.a. til en forøgelse af beskæftigelsen i byggefagene med et par procent. For det andet skete der i 1961 meget betydelige stigninger i de private indkomster, især for de store lønmodtagergruppers vedkommende, herunder også for arbejderne på det private arbejdsmarked. For det tredje fandt der i forbindelse med løn- og indkomststigningen en lempelse af finanspolitikken sted. Tilsammen medførte disse tre faktorer tendenser til efterspørgselspres og prisstigninger i økonomien.

Det udførte antal arbejdstimer under Dansk Arbejdsgiverforening i 1961 og i det foregående samt efterfølgende år fremgår af tabel 7.

Tabel 7. Antal udførte arbejdstimer. (Mill.).

	1. kvartal	2. kvartal	3. kvartal	4. kvartal	Hele året
1960	145,5	145,1	145,2	160,0	595,7
1961	153,7	134,2	146,9	158,5	593,3
1962	152,0	145,8	146,5	159,3	603,6

Kilde: Statistikken, 1960-62.

Det samlede fald i antallet af udførte arbejdstimer som direkte resultat af arbejdsstandsningerne har andraget ca. 15,8 mill. Endvidere er overarbejds omfang faldet i 1961 (jfr. tabel 8), hvilket har været ensbetydende med et tab på godt 1 mill. arbejdstimer. Yderligere har sidste etape af arbejdstidsforkortelsen fra 48 til 45 ugentlige timer, som skete pr. 1. marts 1960, i sig selv medført en reduktion i antallet af arbejdstimer i 1961 på ca. 1 mill. Endelig har forhold som skuddag, grundlovsdagens placering på en søndag og årets antal af søndage medført, at der i 1961 var 2½ arbejdsdag færre end i 1960, hvilket svarer til en reduktion på ca. 6 mill. arbejdstimer.¹ I alt skulle det samlede fald i antallet af arbejdstimer herefter have andraget ca. 24 mill. i stedet for de kun 2,4 mill., der fremgår af tabel 7. At nedgangen i antallet af arbejdstimer er blevet så lille skyldes, at den samlede beskæftigelse under Arbejdsgiverforeningen er øget med godt 2 pct., ligesom beskæftigelsen i 1961 var mere stabil end året før.

Tabel 8. Overarbejdstimer. (I pct. af samtlige udførte arbejdstimer).

	1. kvartal	2. kvartal	3. kvartal	4. kvartal	Hele året
1960	3,3	4,2	4,2	3,7	3,9
1961	3,1	3,9	4,3	3,7	3,7
1962	3,3	4,4	4,5	3,8	4,0

Kilde: Statistikken, 1960-62.

1. Jfr. Statistikken, 1961, p. 71.

Tabel 8 viser inden for Arbejdsgiverforeningens område en faldende overarbejdsprocent i overenskomstsituationen op til arbejdskonflikten, og der er ingen tegn på en forøgelse af overarbejdets omfang efter konflikten afslutning.

I tabel 9 søges herefter beskæftigelsesforholdene for den samlede industris vedkommende belyst. De ovenfor nævnte forhold med hensyn til udviklingen i antallet af arbejdstimer mellem 1960 og 1961, som gør sig gældende for virksomhederne under Dansk Arbejdsgiverforening, vil også have påvirket antallet af udførte arbejdstimer i industrien. For så vidt angår selve konflikten, må det dog tages i betragtning, at konflikten i transportfagene stort set ikke direkte har påvirket antallet af arbejdstimer inden for industrien.

Tabel 9. Antal udførte arbejdstimer i industrien. (Mill.).

	Nærings- middel- industri	Tek- stil- indu- stri	Fodtojs- og be- klæd- nings- industri	Træ- indu- stri	Papir og grafisk industri	Ke- misk indu- stri	Sten-, Jern- ler-, og glas- indu- stri	og metal- indu- stri	Trans- port- middel- industri	Anden indu- stri	Hele indu- strien
1960	90,0	39,2	47,1	43,5	51,2	37,7	40,8	183,1	56,7	22,3	611,7
1961	89,9	38,3	47,2	43,9	52,1	37,3	41,4	177,7	55,4	22,5	605,9
1962	91,7	38,6	46,9	45,6	51,6	36,6	42,8	189,6	57,2	23,0	623,1

Kilde: *Industriel produktionsstatistik, 1960-62.*

Det ses af tabel 9, at der for den samlede industris vedkommende har været tale om et fald i antallet af udførte arbejdstimer på ca. 5,8 mill. eller ca. 1 pct. mellem 1960 og 1961. At faldet har været særlig stærkt for jern- og metalindustriens vedkommende, hvor det har andraget ca. 3 pct., og i transportmiddelindustrien,¹ hvor det har udgjort over 2 pct., kan næppe overraske, da det netop var på disse områder, at strejken direkte ramte industrien. Ligesom for området under Arbejdsgiverforeningen er den samlede beskæftigelse for hele industrien vokset med ca. 2 pct. (målt ved antallet af arbejdere). Denne stigning i beskæftigelsen skyldes i det væsentlige øget tilgang til arbejdsmarkedet, dels af nye årgange, dels som følge af afvandringen fra landbruget. Derimod har det ikke været muligt i større omfang at mindske det allerede i 1960 lave ledighedsgennemsnit.

For nærmere at belyse beskæftigelsesudviklingen i de to særlig ramte industrigrupper, jern- og metalindustrien samt transportmiddelindustrien, er i tabel 10 vist udviklingen i beskæftigelsesindekset for de enkelte måneder i 1960 og 1961. For begge industrigrupper vedkommende kan det konstateres, at beskæftigelsen i månederne inden konflikten ligger på et noget højere niveau end i den tilsvarende periode året før. Også i tiden efter kon-

1. Ikke at forveksle med »transportfagene« i arbejdsmarkedets terminologi.

Tabel 10. *Beskæftigelsesindeks for jern- og metalindustrien samt transportmiddelindustrien. (1955 = 100).*

		Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.
Jern- og metal- industri	1960	120	126	125	123	125	125	73	125	129	130	130	118
	1961	129	130	129	64	108	129	71	127	131	131	132	122
Transportmiddel- industri	1960	112	116	115	112	114	112	77	104	114	116	117	114
	1961	120	122	122	56	98	117	79	111	119	120	121	115

Kilde: *Statistisk årbog*, 1962.

fliktmånederne gør den øgede beskæftigelse sig gældende, navnlig for transportmiddelindustriens vedkommende; dog er stigningstakten i forhold til samme periode året før mindre i årets sidste end i dets første måneder (hvilket svarer til det billede også tabel 7 ovenfor giver).

Alt i alt kan man formentlig tillade sig at gå ud fra, at beskæftigelsen inden for disse to industrigrupper ville have været større for året som helhed, såfremt arbejdsstandsningen ikke havde fundet sted. I hvert fald viser et rundspørge i jernindustrien i midten af 1961, at de adspurgte firmaer mente at kunne forøge deres beskæftigelse med en halv snes procent, såfremt arbejdskraft kunne skaffes.¹

Tabel 11. *Industriens produktionsindeks. (Procentvis ændring i forhold til året før).*

	1960	1961	1962
Jern- og metalværker.....	8	4	11
Jern- og metalvarefabr.....	6	9	12
Jernstøberier og maskinfabr.....	14	6	17
Elektroindustri.....	30	4	2
Transportmiddelindustri.....	4	0	8
Hele industrien.....	9	4	9

Kilde: *Industriell produktionsstatistik*, 1962.

For så vidt angår *industriproduktionen* i de særlig ramte industrigrupper viser tabel 11 ikke noget ganske entydigt billede. Dog ses det, at jern- og metalværker, jernstøberier og maskinfabrikker samt transportmiddelindustrien har haft et fald i stigningstakten i 1961 i forhold til det forudgående og efterfølgende år. For de øvrige – ikke her viste – industrigrupper vedkommende er billedet meget varierende, men det ligger nær for at antage, at når den samlede industriproduktion i 1961 viser mindre vækst, end hvad der ellers svarer til konjunkturudviklingen i 1960-62, så har en af de vækstdæmpende faktorer været arbejdsstandsningerne i april-maj 1961.

1. Jfr. *Økonomisk årsoversigt*, marts 1962, p. 40.

Nationalregnskabsstatistikken er også søgt taget i anvendelse til belysning af udviklingen i 1961. Hovedresultaterne fremgår af tabel 12.

Tabel 12. Bruttofaktorindkomsten og det private forbrug.
(Procentvis ændring i forhold til året før; 1955-priser).

	1960	1961	1962
Landbrug.....	+ 7,4	+ 3,9	+ 1,3
Industri.....	+10,5	+ 4,4	+ 7,1
Håndværk.....	+ 1,9	+ 3,2	+ 4,8
Bygge- og anlægsvirksomhed.....	+ 7,2	+10,7	+ 4,7
Handel og pengeomsætning.....	+ 7,9	+ 8,9	+ 3,5
Personlige tjenester.....	+ 1,6	+ 2,8	+ 3,1
Bruttofaktorindkomst.....	+ 6,6	+ 5,4	+ 4,9
Privat forbrug i alt.....	+ 4,8	+ 6,9	+ 6,6
heraf: Fødevarer.....	+ 0,1	+ 6,4	+ 3,1
Drikkevarer, tobak.....	+ 5,2	+ 5,7	+ 3,3
Fodtøj, tekstil, beklædn. ...	+ 1,5	+10,7	+ 6,5
Anskaffelse af egne transportmidler.....	+19,7	+11,5	+31,0
Andre varige forbrugsgoder	+16,4	+ 8,2	+ 9,0
Andre forbrugsgoder.....	+ 4,6	+ 2,4	+ 4,5
Andre tjenesteydelser.....	+ 1,7	+ 8,3	+ 5,8
Udlandsrejser m.v.....	+ 5,4	+15,0	+12,4

Kilde: Økonomisk årsoversigt, 1964.

Tabel 12 viser igen den svagere vækst i industrien i 1961 – i modsætning til de øvrige byerhverv, som har haft en stærkere vækst end året før. Den mindre vækst i industrien har dog ikke i særlig grad påvirket udviklingen i den samlede bruttofaktorindkomst, og for så vidt angår det private forbrug har stigningen i 1961 været kraftigere end i det forudgående og efterfølgende år.¹

Endelig søges i tabel 13 udviklingen på *handelsbalancen* belyst.

1. I løbet af året ligger detailomsætningsindekset som helhed højere end i 1960. Kun i april når det ned på samme størrelse som i april 1960, og faldet er her størst for gruppen andre forbrugsvarer, der omhandler forskellige varige forbrugsgoder (dog ikke motorkøretøjer). For første halvår 1961 ligger detailomsætningen målt i faste priser godt 6 pct. højere end i første halvår 1960, og for andet halvår 1961 ligger detailomsætningen målt i faste priser ca. 5 pct. over omsætningen i samme periode året før. Indregistreringen af almindelige personbiler viser for året som helhed en stigning på godt 10.000 mod en stigning på ca. 9.000 mellem 1959 og 1960 samt en stigning på ca. 21.000 mellem 1961 og 1962.

Tabel 13. Kvantumsindeks for udenrigshandelen excl. skibe og fly. (1955 = 100).

	1960				1961				1962						
	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.			
Import															
Foderstoffer.....	174	122	111	134	135	182	113	100	129	131	161	121	108	120	127
Korn og kornvarer.....	198	176	129	85	147	107	114	74	93	97	118	167	214	66	141
Godningsstoffer, bearbejdede.....	195	173	127	164	165	266	114	176	151	177	204	138	165	152	165
Oliefro, -noddter og -kerner.....	291	218	215	239	241	248	167	165	226	202	261	210	182	313	241
Animalske og vegetabiliske olier..	79	80	56	91	77	79	144	75	93	96	118	108	104	71	100
Fast brændsel.....	79	51	66	86	71	71	42	73	79	66	82	56	69	77	71
Flydende brændsel.....	175	144	131	206	164	215	147	161	216	185	186	224	226	232	218
Træ, tømmer og kork.....	103	146	262	181	173	96	147	215	176	158	129	155	224	163	168
Papirmasse.....	97	150	129	146	130	102	129	125	115	118	72	117	79	142	103
Råfæfat og svovlkis.....	88	123	100	126	109	112	92	124	120	112	119	106	94	121	110
Kemiske råstoffer.....	247	232	225	271	244	267	263	222	260	253	262	298	267	302	282
Spindestoffer.....	145	109	111	101	115	125	125	108	125	120	127	134	128	114	124
Jern og andre metaller.....	153	146	133	153	146	147	147	158	164	154	163	144	155	173	159
Maskiner, apparater og instrum..	218	205	196	238	214	222	234	216	268	235	253	261	292	287	273
Varer af ikke metaliske mineral.	170	148	180	195	173	178	201	203	206	197	194	193	235	225	212
Bearbejdede metalvarer.....	128	121	111	151	128	147	152	135	160	148	160	166	161	188	169
Garner og tekstilvarer.....	159	138	148	164	152	164	157	168	190	170	204	191	203	220	204
Papir, pap og varer deraf.....	157	155	146	182	160	166	171	162	186	171	177	175	191	226	192
Transportmidler.....	213	254	184	226	219	237	263	188	245	233	270	332	291	231	281
Kaffe.....	141	144	134	173	148	141	163	153	163	155	170	154	176	146	161
Tobak.....	147	97	142	152	134	129	98	127	202	139	154	130	124	—	—
I alt import (excl. skibe og fly) ..	161	148	142	170	155	164	153	152	181	163	179	178	193	195	186
Eksport															
Landbrugsprodukter.....	115	117	105	110	112	106	108	112	125	113	121	114	107	112	113
Kodkonserves.....	126	174	167	147	153	149	148	171	178	161	170	171	187	221	187
Mælk-konserves.....	141	190	186	151	167	153	183	207	181	181	174	227	214	209	206
Andre industriprodukter.....	163	178	177	214	183	190	186	196	229	200	201	210	228	259	224
heraf: Maskiner, apparater og instrumenter.....	143	156	147	180	157	167	155	165	198	171	176	180	207	214	194
I alt eksport.....	133	141	133	147	139	139	138	144	164	146	153	150	151	168	156

Kilde: Statistiske Efterretninger, 1960-63.

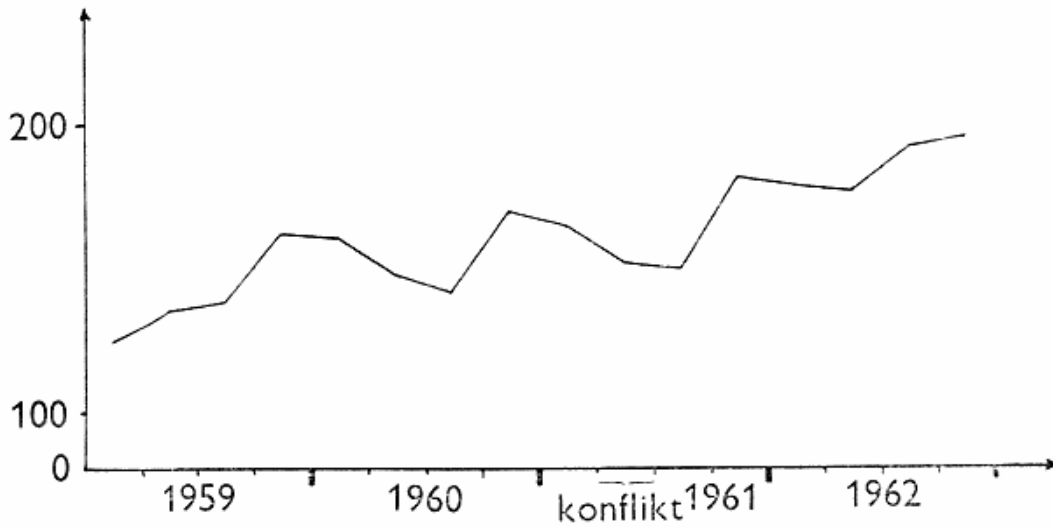

Fig. 1. Kvantumsindeks for importen excl. skibe og fly (1955=100).

Tallene viser en vis begrænsning af importstigningen i løbet af første halvår 1961, og også for industrieksportens vedkommende – navnlig for så vidt angår maskineksporten – skete der en vis svækkelse. Selve forløbet af importen over årets enkelte delperioder er i 1961 ikke afgørende forskellig fra udviklingen i andre år, f.eks. i 1962 og navnlig i 1960, hvilket fremgår af figur 1, der viser kvantumsindekset for den samlede import i årene 1959-62. Går man ned på de enkelte måneder, viser der sig dog visse forskydninger, hvilket fremgår af tabel 14.

Tabel 14. Den månedlige vareomsætning med udlandet. (Mill. kr.).

	Indførsel		Udførsel		Merindførsel	
	1960	1961	1960	1961	1960	1961
Januar.....	1.039,5	1.123,7	787,5	841,5	252,0	282,2
Februar.....	1.141,3	1.019,4	804,8	782,7	336,5	236,7
Marts.....	1.050,6	1.065,3	854,3	880,0	196,3	185,3
April.....	946,5	918,0	786,8	776,2	159,7	141,8
Maj.....	1.031,6	974,5	826,8	752,7	204,8	221,8
Juni.....	1.018,6	1.141,5	903,6	938,9	115,0	202,6
Juli.....	193,6	1.011,8	800,1	803,2	133,5	208,6
August.....	1.001,6	1.001,4	806,8	828,2	194,8	173,2
September...	910,2	1.031,2	819,4	918,3	90,8	112,9
Oktober.....	1.102,4	1.215,5	895,1	964,4	207,3	251,1
November...	1.049,5	1.246,8	863,3	931,3	186,2	315,5
December...	1.202,3	1.145,6	1.010,2	1.040,3	192,1	105,3
Hele året...	12.427,7	12.894,7	10.158,7	10.457,7	2.269,0	2.437,0

Kilde: *Handelsstatistiske meddelelser*, 1960-61.

Yderligere er det karakteristisk for 1961, at årets samlede importværdi såvel som den samlede importerede mængde viser en langt ringere stigning

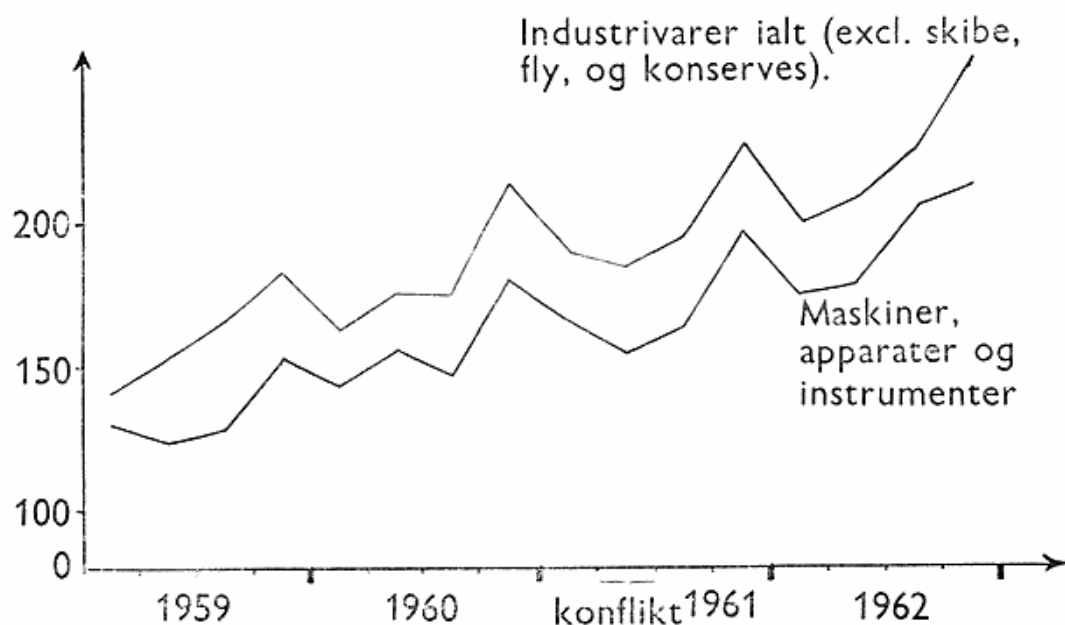

Fig. 2. Kvantumsindeks for eksporten af industrivarer (1955=100).

end i det forudgående og efterfølgende år. Dette hænger utvivlsomt sammen med en vis reduktion i stigningstakten i de samlede lagre i 1961 (for specielt industriens vedkommende mere end halveredes stigningstakten). Da der næppe i 1961 i erhvervslivet gjorde sig udbredte forventninger om prisfald gældende, er der vel grund til at antage, at i hvert fald en del af reduktionen i lageropbygningstempoet kan have stået i forbindelse med de forstyrrelser, strejkesituationen fremkaldte. Dette er dog en vurdering, som er præget af megen usikkerhed.¹

For importen såvel som for eksportens vedkommende er der grund til at antage, at specielt havnearbejderstrejken har haft indflydelse på udviklingen. Figur 2 viser endvidere en udvikling i kvantumsindekset for industrieksporten i andet kvartal 1961, som adskiller sig fra udviklingen i samme periode i andre år. En vis begrænset svækkelse i industrieksportens stigningstakt for året som helhed er der på det givne grundlag anledning til at antage, at arbejdsstandsningerne har medført.

En virkning på størrelsen af handelsbalancens saldo kan man vel heller ikke afvise, at konflikten har haft. Der er grund til at antage, at arbejdsstandsningen har været medvirkende til den forholdsvis ringe vækst i merimporten mellem 1960 og 1961 (jfr. tabel 14). Skønnet hviler imidlertid ifølge sagens natur på et usikkert grundlag, og der er grund til at under-

1. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at reduktionen i lagerværdiernes stigningstakt var særlig kraftig inden for bygge- og anlægsvirksomhederne. Her er der grund til at antage, at lagerudviklingen især står i forbindelse med det forcerede aktivitetsniveau.

strege, at den anførte virkning i givet fald næppe har været særlig stærk; dertil kommer, at i det omfang forbedringen af handelsbalancen alene skyldes en relativ lagernedbrydning i erhvervslivet, må man antage, at den ret hurtigt under højkonjunktorens fortsættelse vil give sig udslag i en ny kraftig importstigning og forøgelse af merimporten.

Sammenfatning.

Konklusionen bliver, at efterkrigstidens arbejdsstandsninger – i 1956 og i 1961 – har virket formindskende på *antallet af arbejdstimer* og på *produktionen i industrien*. Der har ikke efter konflikternes ophør vist sig tendenser til indhentning af produktionstab gennem relativt mere overarbejde, og som helhed heller ikke ved øget beskæftigelse (idet der dog inden for Dansk Arbejdsgiverforenings område i 1956 kan konstateres nogen forøgelse i beskæftigelsen efter arbejdsstandsningernes ophør).

Hvorvidt de umiddelbare tab ved arbejdsstandsningerne kommer til at slå igennem på årsbasis afhænger af konjunktursituationen. *I 1956* var konjunktoren i årets første 4-5 måneder vigende, hvorefter en konjunkturopgang satte ind. Det er muligt, at arbejdsstandsningerne i nogen grad har været medvirkende til at forhale tidspunktet for konjunkturomslaget, idet bl.a. den i så henseende væsentlige stigning i byggepåbegyndelserne har været hæmmet af uroen på arbejdsmarkedet. Det er dog vanskeligt at skille disse forhold ud fra virkningerne af de ugunstige vejrforhold i begyndelsen af 1956. *I 1961* forøgedes beskæftigelsen før konflikten, og som følge heraf blev det samlede tab af arbejdstimer for året som helhed væsentligt reduceret. Det er dog sandsynligt, at antallet af arbejdstimer havde kunnet forøges med i alt 15-16 millioner, såfremt arbejdsstandsningerne ikke havde fundet sted. Derom vidner det betydelige pres på arbejdsmarkedet i hele 1961 og 1962.

For så vidt angår industriproduktionen, er der såvel i 1956 som i 1961 grund til at antage, at arbejdsstandsningerne har medført tab – i 1961 produktionstab på i hvert fald 2-3 pct. – i forhold til den industriproduktion, som ellers – det vil sige i tilfælde af fred på arbejdsmarkedet – ville være blevet realiseret. Med hensyn til 1956 er vurderingen vanskelig, eftersom produktionsstigningen i andet halvår især var ledsaget af en produktivitetstgevinst. I det omfang, denne produktivitetstgevinst finder sted i konfliktramte brancher, bør det vel ikke ganske udelukkes, at arbejdsstandsningerne i sig selv kan have været en medvirkende årsag, hvilket det dog ligger uden for denne undersøgelses muligheder nærmere at vurdere. Imidlertid har arbejdsstandsningerne som nævnt måske haft den virkning at udskyde tidspunktet for konjunkturomslaget i 1956, og da konjunkturopgangen i andet halvår ikke for alvor øgede beskæftigelsen – skønt der var gode muligheder derfor – er der vel alt i alt grund til at antage, at det umiddel-

bare produktionstab ikke blev »indhentet«, således at arbejdsstandsningerne altså førte til en reel nedgang i produktionen også på længere sigt i forhold til situationen, der havde foreligget, såfremt arbejdsstandsningerne ikke havde fundet sted.

I en situation med nogenlunde fuld beskæftigelse (1961) er der således grund til at antage, at arbejdsstandsningerne medfører et produktionstab; i en sådan situation er der næppe væsentlig mulighed for på nogen måde at »indhente« tabet. I en situation med ledige ressourcer (1956) er det en eventuel opgangs- eller nedgangskonjunkturs styrke, som er afgørende for produktionstabets størrelse, idet det direkte tab ved arbejdsstandsningerne forholdsvis nemt kan udlignes.

Disse konklusioner er vel i store træk i overensstemmelse med Winding Pedersen's ovenfor citerede, der også understreger konjunktursituationens betydning.

Det kan anføres, at produktionstabene ved en storkonflikt ikke er ret store. Et produktionsfald i 1961 på 2-3 pct. er måske ikke meget – navnlig ikke i en situation, hvor industriproduktionen iøvrigt er stigende. Men at der er tale om små forskydninger er vel til syvende og sidst indlysende, når det tages i betragtning, at der trods alt kun er tale om små »storkonflikter«, både i henseende til varighed og antal deltagende arbejdere. Ved konflikten i 1961 tabtes således inden for Arbejdsgiverforeningens område direkte arbejdstimer svarende til ca. 2,7 pct. af det udførte antal arbejdstimer i 1960, og inden for industriens område svarende til skønsmæssigt godt 2 pct. At virkningerne på produktionen ikke har været katastrofale, skyldes således, at arbejdsstandsningerne holdes på et beskedent plan, og det viser ikke, at arbejdsstandsninger umuligt *kan* få meget ubehagelige samfundsøkonomiske konsekvenser.

Virkningerne på *handelsbalancen* er der i denne undersøgelse gjort noget mindre ud af end i Winding Pedersen's undersøgelse. Dette skyldes, at det vel med efterkrigstidens mere åbne økonomi er naturligt at antage, at arbejdsstandsningerne umiddelbart gennem deres påvirkning af den samlede produktion øver indflydelse på handelsbalancen. I hvert fald for importens vedkommende er det nærliggende at gå ud fra, at produktionsfald fører til mindre import, og at noget lignende har været tilfældet for eksportens vedkommende. Som helhed er det imidlertid vanskeligt at vurdere udviklingen i import og eksport, da adskillige andre forhold samtidig har påvirket det talmæssige grundlag.

Det er klart, at en undersøgelse som denne lider af væsentlige svagheder. Først og fremmest af den principielle svaghed, som kendetegner megen økonomisk-politisk analyse: at det ikke er muligt at sige, »hvad der ellers ville være sket«. Der er således i denne analyse en alt-andet-lige-forudsætning, som måske slet ikke – eller mere sandsynligt, ikke fuldt ud – hol-

der. Specielt må der i den forbindelse siges at være en række virkninger, som næsten helt fortaber sig i det uvisse. Dette gælder således det ovenfor rejste spørgsmål om arbejdsstandsningers indflydelse på produktiviteten, på arbejdsklimaet o.s.v. Til syvende og sidst må en vurdering af arbejdsstandsningers samfundsøkonomiske konsekvenser også komme ind på spørgsmålet om arbejdslønnens højde i en situation med og i en situation uden konflikt. Bliver arbejdslønnen højere eller lavere, end det ellers ville være tilfældet, såfremt der bliver storkonflikt? Og er det samfundsøkonomisk ønskeligt med en højere eller lavere arbejds løn? Disse afgørende spørgsmål kan denne undersøgelse på ingen måde besvare. Den kan kun vise, at der sandsynligvis, og både i 1956 og 1961, har været et vist produktionstab forbundet med de storkonflikter, man har tilladt på arbejdsmarkedet.